

УДК 913: 338.439.22(477)

Нестерчук І. К.

Житомирський національний агроекологічний університет

ПРАВОБЕРЕЖНЕ ПОЛІССЯ – ДО ВИТОКІВ

В статті проаналізовано історію походження терміну «Правобережне Полісся» та регіональні особливості розвитку регіону на межі XVII – XIX сторіч.

Ключові слова: Правобережне Полісся, природні процеси та господарська діяльність, етнічне природокористування, геоекологічні проблеми.

Вступ. Саме вдале геополітичне становище України спричинило постійне втручання іноземних держав у її внутрішні справи – це соціально-економічний аспект, а безперервні війни, які викликали економічний занепад краю, перешкождали його природному відтворенню, збереженню природних багатств – це геоекологічний аспект. Так, як людина, як елемент певної соціально-економічної формації впливає на хід природних і господарських процесів, відчуває їх зміну та стан.

Постановка проблеми. Характеристики походження терміну «Правобережне Полісся», а саме дослідження історичних проблем географії регіону у нашому випадку – це наукові розвідки, які є засобом з'ясування особливостей окремих територій зі своєю господарською діяльністю на протязі історичного часу.

© І. К. Нестерчук

Аналіз останніх публікацій з даної проблеми [1 – 5] показав, що вони є нечисленними, оскільки згадуються побіжно, без глибокого розкриття її сутності. **Метою даної статті** є ретроспективний аналіз джерельної бази, яка дозволить створити гіпотетичну схему розвитку даної території та її природно-господарської різноманітності.

Виклад матеріалу дослідження. Регіональний контекст дозволяє вивчати явища, події і факти в їх конкретно історичній визначеності.

Правобережна Україна (Правобережжя, Правобічна Україна) – історико-географічна назва частини території України на правому березі Дніпра. Займала територію сучасних Вінницької, Житомирської, Хмельницької, Київської та частково Черкаської областей. Але у нашому дослідженні на першому плані територія Правобережного Полісся, яка включає ряд таких областей, як Житомирська, Рівненська, Волинська, частини Київської і Хмельницької (рис. 1).

Термін «Правобережна Україна» трапляється в історичних документах від другої пол. XVII ст. За Андрусівським перемир'ям 1667 р. Правобережна Україна (за винятком Києва та округи) залишалась у складі Речі Посполитої. Унаслідок Буцацької мирної угоди 1672 р. землі Правобережжя було поділено на три частини: Поділля зайняла Туреччина, Брацлавщина і Південна Київщина перебували під владою правобережного гетьмана Петра Дорошенка, решта території Правобережної України належала Польщі. За Бахчисарайською мирною угодою 1681 р. кордон між Московською державою й Туреччиною визначили по Дніпру, і Південна Київщина, Брацлавщина та Поділля потрапляли під султанську владу. Після поразки турецької армії під Віднем (1683 р.) уклали Карловицький мир 1699 р. (Карловицький конгрес 1698 – 99 р. р.), за яким Правобережна Україна знову цілком перейшла до складу Речі Посполитої. У Правобережній Україні відбувались великі повстання проти шляхетського та польського панування – Палія повстання 1702 – 1704 років, гайдамацькі повстання 1734 р. й 1750р., Коліївщина. Унаслідок другого поділу Речі Посполитої (1793 р.) Правобережну Україну отримала Російська імперія.

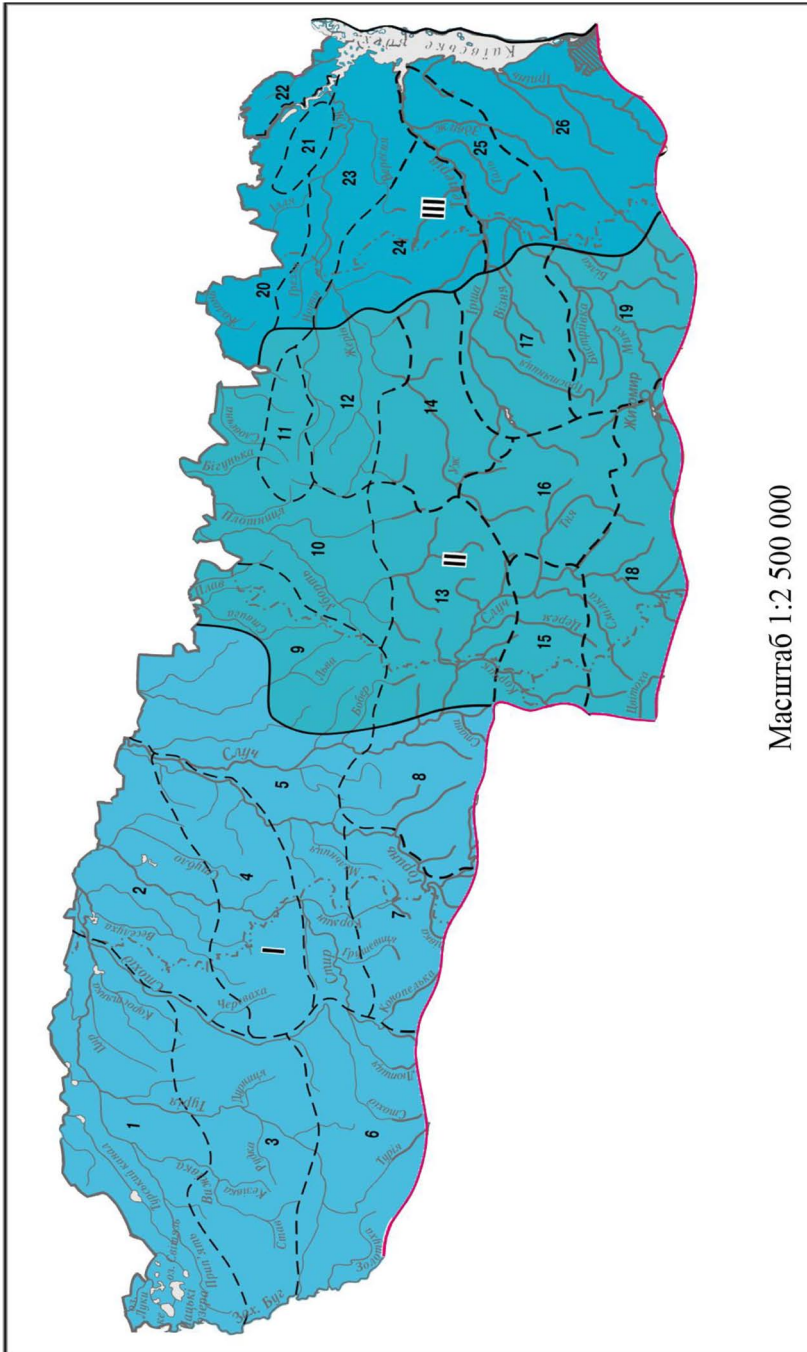
Правобережна Україна – саме така назва виникла у наукових колах щодо земель Волині, Київщини та Поділля, де на захід від

Дніпра споконвіків проживали українці однойменні з цими землями воєводства існували протягом XV-XVI ст. у складі Великого князівства Литовського, згодом, після утворення Речі Посполитої (1569 р.), вони перейшли під владу Польської Корони.

У результаті відомих революційних подій середини XVII ст. територія Правобережної України стала серцевиною молодій Українській державі. Після її політичного розколу у 60-х рр. землі, які відійшли під управління правобережного гетьмана, стали називатися в тогочасних документах «тогобічною», «чигиринською», а трохи згодом – «польською» Україною. За міжнародними договорами останньої чверті XVII – початку XVIII ст. правовий статус Правобережжя постійно змінювався. Розділивши новостворену козацьку республіку, кожна з сусідніх країн – Річ Посполита, Московська держава та Османська імперія – намагались вирішити проблему її «спадщини» на свою користь. Однак власне українська державність проіснувала, з невеликою перервою, на теренах Київщини, окремих частинах Поділля і Волині до 1714 р. З цього часу тут знову встановилася польська влада, яка протрималася до кінця XVIII ст., коли Річ Посполита була сама розподілена між сильнішими європейськими країнами, а землі Правобережної України потрапили до складу Російської імперії.

Особливості розвитку правобережних земель як частини України зумовлювалися *характером історичного розвитку окремих регіонів*, зокрема *Правобережного Полісся*, своєрідними природно-географічними умовами.

Природне середовище впливало на формування народної ментальності. На Правобережжі переважав тип хліборобства, який найбільше цінував власну свободу. Водночас вигідні умови життя українців пом'якшували загальнонаціональні риси характеру, відкриваючи їх для чужоземних впливів. Краєм, де «течуть молочні ріки в медових берегах», називали Правобережну Україну в середньовічну добу історії. Сприятливе географічне розташування її території, багата чорноземом земля та чудові природні умови зробили й тим «ласим шматочком», який упродовж століть притягував до себе дедалі більше охочих. Руїною назвав період політичного відокремлення Правобережжя від України козацький літописець С. Величко, який попереджав «Впаде, впаде красна козацька Україна тогобічна, як отой стародавній Вавилон,

Масштаб 1:2 500 000

Рис. 1. Картохема Правобережного Полісся

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА РІВНИНА

ЗОНА МІШАНИХ (ХВОЙНО-ШИРОКОЛИСТЯНИХ) ЛІСІВ

Поліський край

I Область Волинського Полісся

- 1 Верхньоприп'ятський
- 2 Нижньостирський
- 3 Любомльсько-Ковельський
- 4 Маневицько-Володимирецький
- 5 Колківсько-Сарненський
- 6 Турійсько-Рожищенський
- 7 Ківерцівсько-Цуманський
- 8 Костопільсько-Березнівський

II Область Житомирського Полісся

- 9 Клевівсько-Рокитнянський
- 10 Олевсько-Білокоровицький
- 11 Словечансько-Овруцький
- 12 Норинсько-Жерівський
- 13 Городницько-Ємільчинський
- 14 Коростенсько-Чоповицький
- 15 Корещько-Новоград-Волинський
- 16 Довбисько-Червоноармійський
- 17 Іршансько-Малинський
- 18 Баранівсько-Високопічський
- 19 Ченяхівсько-Коростишівський

III Область Київського Полісся

- 20 Руднянсько-Вільчанський
- 21 Чистоголівсько-Корогодський
- 22 Нижньоприп'ятський
- 23 Нижньоуззький
- 24 Народицько-Іванківський
- 25 Нижньотетерівський
- 26 Здвизько-Ірпінський

Межі фізико-географічних

- Зон
Крайів
Областей
Районів
-

держави. Більше того, її приєднання мало величезне воєнно-стратегічне і національно-економічне значення; цим була, на кінець, забезпечена повна безпека південних кордонів держави і були відкриті нові простори для колонізації.

Правобережжя стало відігравати важливу роль у поставках промисловим країнам Європи українського хліба і ліса з України та Білорусії. Л.В. Мілов звертає увагу на різкі конкретно-історичні відмінності в типі власності, формі господарювання, державності та характері розвитку капіталізму на Заході і Сході Європи. Більше того, географічні умови, аграрне середовище Правобережжя, за влучним висловом того ж Л. В. Мілова, не тільки диктували логіку розташування посівних площ, тих чи інших культур, а й формували певний тип хлібороба, задавали відповідний рівень напруженості його праці та господарської поведінки. Цим значною мірою пояснюється той факт, що економіку Правобережної України з перших днів перебування в складі Російської імперії інтенсивно інтегрували в загальноросійський економічний ринок.

Щоб уникнути будь-яких ксенофобій, антиукраїнських чи, навпаки, антиросійських або антипольських комплексів потрібен виключно науковий, конструктивний підхід до історичного минулого.

Передусім наголосимо, що категорія «Правобережна Україна» застосовувалась у офіційних документах російського самодержавства з моменту її приєднання до Російської імперії, у науковій дореволюційній і радянській літературі поряд із термінами «повернені землі», «колишні польські землі» та «Південно-Західний край», маючи на увазі етнічні українські землі.

Правобережну Україну на рубежі XVIII – XIX сторіч ми розглядаємо не тільки в якості великого українського історико-географічного регіону, який є органічною складовою етнічних українських земель із відповідною політико-соціальною, господарсько-економічною та культурно-історичною специфікою, але й як природно-територіальний комплекс із характерними для нього природно-ресурсним потенціалом і історично сформованими особливостями системи господарювання.

Територія Правобережної України, з одного боку, слугувала фізичним простором і природним феноменом, на якому в період з кінця XVIII і до початку XIX ст. проходило життя багато

чисельного населення; з іншого – камертоном, який дозволяє простежити розвиток усіх сторін суспільного життя краю в умовах інкорпораційної політики самодержавства.

Простір Правобережного Полісся – це не тільки територія (ландшафт), але і мережа соціальних і культурних взаємодій різноманітних соціальних й етнічних груп окремих регіонів, в тому числі й прикордонних територій.

Разом з тим, у своєму розвитку Правобережне Полісся мало і деякий власний алгоритм, який зумовлювався геополітичними, політико-адміністративними, соціально-демографічними, економічними, природними (геоекологічними) та іншими особливостями (рис. 2).

Висновки і перспективи дослідження. В останні десятиліття істотно зросла увага географів до проблем регіональної історії (а саме передумов етнічного природокористування) та чинників, які впливали на нього на цих територіях. І це закономірно, оскільки в науковій літературі, з одного боку, поки що недостатньо розкрита більшість питань історичного минулого українського народу на регіональному рівні; з іншого - наукові розвідки регіонального характеру виступають засобом з'ясування особливостей окремих територій України, в тому числі Правобережжя, як системоутворюючих чинників, які значною мірою впливали і впливають на життєдіяльність спільнот у межах історично сформованих регіонів із характерними для них природним та соціокультурним середовищем й взаємодією географічних, економічних, демографічних і інших факторів.

Література:

1. *Верменич, Я. В.* Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Верменич Я. В. – К. : Інститут історії НАН України, 2003. – С. 35-36.

2. Труды Первого Всероссийского съезда историков-регионоведов, 11-13 сентября 2007 г., программа. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского государственного университета, 2008. – 12 с.

3. *Долбилов, М.* Западные окраины Российской империи / М. Долбилов. А. Миллер. – М. : Новое литературное обозрение, 2006. – 4 с.

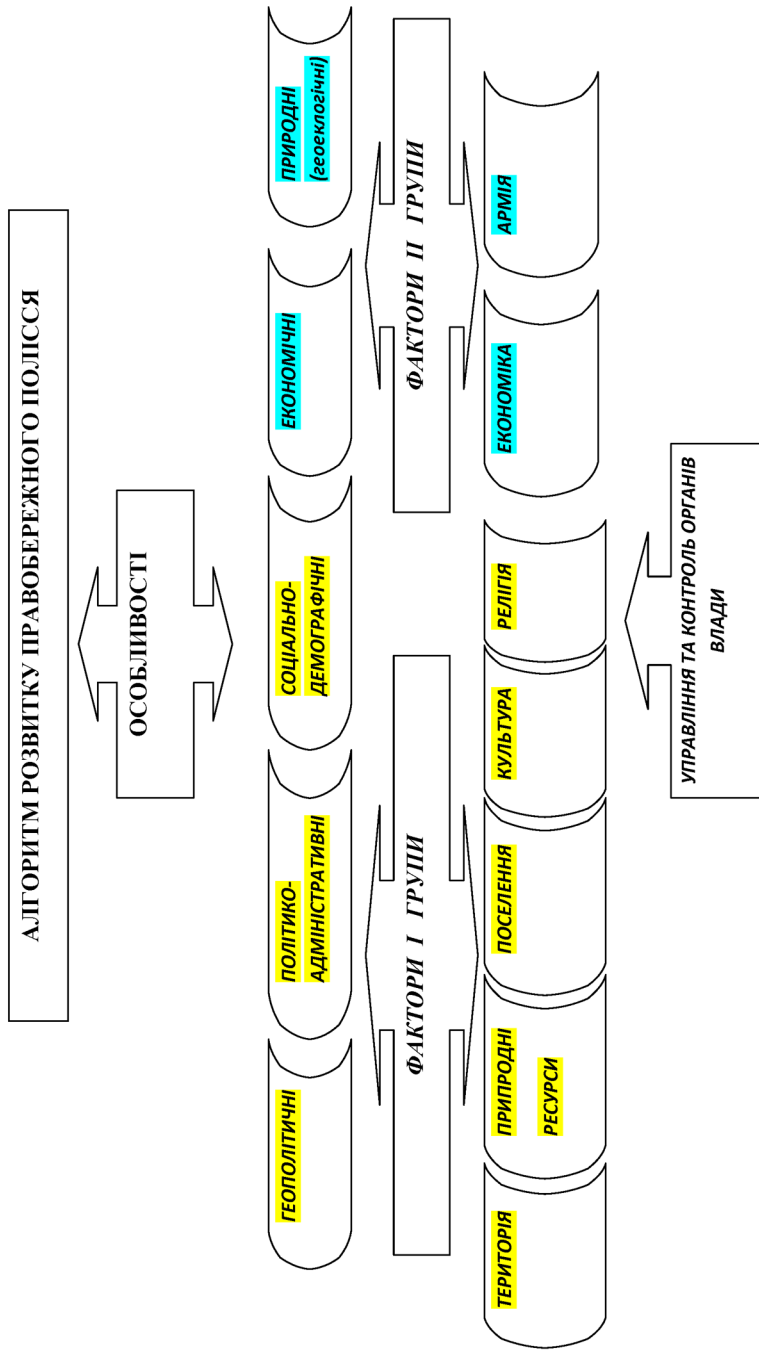

Рис. 2. Правобережне Полісся. Алгоритм розвитку

4. «Українське питання» в Російській імперії (кінець ХУІІІ – початок ХХ ст.) : [колективна наук. монографія в трьох частинах / відп. ред.: В. Г. Сарбей]. – К., 1999. – 32 с;

5. Россия в пространстве и времени (история будущего) / [А. И. Агеев, О. В. Доброчеев, Б. В. Куроедов, Б. А. Мясоедов]; руководитель авт. коллектива Кузык Б. Н. – М. : Институт экономических стратегий, 2004. – 13 с.

И. К. Нестерчук

ПРАВОБЕРЕЖНОЕ ПОЛЕСЬЕ – К ИСТОКАМ

В статье проанализирована история происхождения термина «Правобережное Полесье» и региональные особенности развития региона на рубеже XVII – XIX столетий

Ключевые слова: Правобережное Полесье, природные процессы и производственная деятельность, этническое природопользование, геоэкологические проблемы.

I. Nesterchuk

THE RIGHT-BANK POLISSYA – TO THE ROOTS

The term origin history of «Right-bank Polissya» and the regional peculiarities of region development in the XVII – XIX centuries are analyzed in the article.

Keywords: right-bank Polissya, natural processes and farmers' activities, ethical using of nature, geoeological problems.

Надійшла до редакції 5 червня 2013 р.